

УДК 930.85(100)“03/14”:737(477.72–25)“05”

З ІСТОРІЇ МОНЕТНОЇ СПРАВИ ХЕРСОНА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ VI СТ.

Михайло ЧОРЕФ

*Тюменський державний університет
вул. Леніна, 23, Тюмень, 625003, Росія
e-mail: choref@ukr.net*

Одним із найцікавіших завдань, які сьогодні стоять перед нумізматиною, є вивчення історії монетної справи ранньої Візантії. Адже її бронзи столичного карбування IV–V ст., судячи з великої кількості знахідок, активно перебували в обігу у віддалених провінціях і суміжних країнах ще в VI–VII ст. І це за умов, коли в час правління Анастасія I Дикора в обіг надійшли нові серії міді, які в центральних областях імперії витіснили всі попередні типи розмінних грошей. Звичайно ж, це явище можна пояснити досі не спростованим припущенням В. Анохіна про збереження будь-якою монетою своєї купівельної спроможності як завгодно довго. Однак витіснення до другої половини VII ст. з регіонального грошового обігу бронз IV–V ст. де факто заперечує цю гіпотезу. Метою нашого дослідження є логічне пояснення цього явища та винесення на наукове обговорення припущень про хід розвитку монетної справи Херсона IV–VII ст., який виражався в збереженні не тільки номіналів, а й принципів оформлення місцевих монет.

Ключові слова: археологія, Візантія, геміфоліс, деканумій, імперія, майоріна, монета, монограма, пентанумій, Рим, Херсон, центеніоналій, Юстин I Старший, Юстиніан I Великий.

Загальноприйнято вважати монети найліпшим датувальним матеріалом. Адже результати їхнього вивчення допомагають не тільки перевірити свідчення давніх хроністів, а й підтвердити чи спростувати висновки археологів. Особливо це актуально для дослідників пам'яток Херсона. Справді, велика кількість знахідок монет лиття чи карбування цього міста, більшість численних різновидів яких уже давно введені в науковий обіг, породжує впевненість у досконалому висвітленні його грошової справи. І, природно, сьогодні в середовищі дослідників, які вивчають історію Херсона, намітились тенденції для обґрунтування не тільки історичних, а й економічних теорій.

Однак настільки безоглядне використання загальноприйнятих атрибуцій монетного матеріалу, на наш погляд, наразі неприпустиме. Річ навіть не в неодноразово зазначеній помилковості чи спірності атрибуцій низки давно опублікованих монет. Проблема у тому, що в середовищі фахівців, які вивчають грошову справу Херсона, досі не вироблено єдиної думки з низки кардинально важливих питань. Адже вони так і не змогли ані розробити загальноприйнятую атрибуцію більшості його бронз¹, ані дійти спільної думки про технологію їхнього виробництва. Кризовий стан у вивченні історії грошової справи Херсона все ще не дає змоги навіть висувати припущення про період обігу більшості монет його карбування чи лиття. Останнім часом ми неодноразово намагалися знайти відповіді на ці питання². Продовжуючи дослідження монетної справи Херсона, спробуємо виробити атрибуції двох груп його бронз, на думку більшості дослідників, випущених у першій половині VI ст.

Ітиметься про дві серії монет місцевого виготовлення: із зображенням імператора, оточеного написом “VICTORIA AVGGGE”, або з монограмою “**p3li~ Cers^no~**” на реверсі (вклейка: рис. III, 1–5). Причому якщо за написанням аббревіатури назви емісійного центру різновиди виявити поки не вдалося, то в процесі вивчення бронз першої групи дослідники визначили помітні відмінності в оформленні аверсів і реверсів, які дали їм підстави виділити кілька монетних типів. Сьогодні частина нумізматів, услід за В. Анохіним, вважає, що на зворотних боках цих монет розміщували воїна з

---

¹ Наприклад, досі тривають суперечки про датування монет серії “VICTORIA AVGGGE”, дискутують питання про причини і наслідки масового надкарбування при Іраклії (610–641) і про склад грошового обігу в VI–VIII ст. Ще слабше вивчена історія пізнішого періоду монетної справи Херсона – XI–XIII ст. Досі немає загальноприйнятого прочитання монограми “**Rw**” на аверсах найпоширеніших бронз цього міста.

² *Чорєф М. М.* К вопросу о номиналах литых бронз раннесредневекового Херсона // Материалы по археологии и истории античного и средневекового Крыма. – Симферополь, 2008. – С. 119–122; *Его же.* Монетное дело Херсона в первой половине VIII в. // Русь и Византия. Место стран византийского круга во взаимоотношениях Востока и Запада: Тез. докл. XVIII Всеросс. сессии византинистов. – М., 2008. – С. 161–165; *Его же.* Монетное дело Херсона первой половины VIII века // Материалы науч. конф. “Ломоносовские чтения” 2008 года и Междунар. науч. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых “Ломоносов-2008” / Под ред. В. А. Трифонова, В. А. Иванова, В. И. Кузицина, Н. Н. Миленко. – Севастополь, 2008. – С. 138–140; *Его же.* Монетное дело Херсона при Льве VI Мудром // Сугдейский сборник. – Киев; Судак. – Вып. IV; *Его же.* Новый тип монетного литья Херсона // VII Таврические научные чтения. – Симферополь, 2007. – С. 137–144; *Его же.* Позднейшие эмиссии Херсона или к атрибуции монет с монограммой “**Rw**” // Вестн. Тюмен. ун-та. – 2009. – Вып. 7. – С. 35–51.

хрестом і сферою, з хрестом і щитом або з лабаром і щитом³. Водночас, їхні опоненти, дотримуючись погляду І. Соколової, схильні виділяти різновиди бронз цієї групи з фігурами імператора в повен зріст зі щитом і лабаром, з хрестом, зі сферою і хрестом або зі сферою і лабаром⁴. Як бачимо, донині єдине трактування цих зображень так і не вироблене. Не припинилися суперечки і з питання атрибуції цих монет. Наприклад, якщо більшість сучасних дослідників, услід за А. Орешніковим⁵ і В. Анохіним⁶, датують їх правлінням Юстиніана I Великого (527–565), то прихильники Л. Белової⁷, І. Соколової⁸ і В. Хана⁹, схильні зачислювати до емісії цього імператора тільки монети серії з монограмою “**Ϡ31i- Cers^no~**”, а більшість варіацій першої групи – до правління Юстина I Старшого (518–527). Як не дивно, нумізмати шукають і знаходять підтвердження своїх припущень у прочитанні одних і тих самих легенд аверсів. Справді, численні помилки і пропуски в цих текстах створюють безмежні можливості теоретизування. У чому думки дослідників сходяться, так це у питанні про номінали цих бронз. Сьогодні, як і в XIX ст., прийнято вважати, що всі ці монети були пентануміями¹⁰.

Як бачимо, відомі сьогодні школи дослідників монетної справи Херсона, розвиваючи ідеї своїх засновників, зайшли в тактичний глухий кут. Адже сама ідея про можливість атрибуції монет тільки на підставі прочитання деградованих написів, зведена до спроб виявити і розшифрувати варіанти їхнього написання, виявилася безперспективною. На жаль, представники шкіл В. Анохіна та І. Соколової залишаються при думці своїх вчителів. Водночас дослідники практично не намагаються детально

³ Анохин В. А. Монетное дело Херсонеса (IV в. до н.э.–XII в. н.э.). – Киев, 1977. – С. 98–99, 101, 103, 107. – Табл. XXII, 310–313.

⁴ Соколова И. В. Монеты и печати византийского Херсона. – Л., 1983. – С. 20–21.

⁵ Орешников А. В. Херсоно-византийские монеты // Тр. Моск. нумизмат. об-ва. – М., 1905. – Т. III. – С. 362. – № 1–3.

⁶ Анохин В. А. Монетное дело Херсонеса (IV в. до н.э.–XII в. н.э.). – С. 98–99, 101, 103, 107. – Табл. XXII, 310–313.

⁷ Белова Л. Н. Неизданные монеты Херсонеса // СА. – 1941. – Т. 7. – С. 327–328. – №3.

⁸ Соколова И. В. Монеты и печати византийского Херсона. – С. 18–21.

⁹ Hahn W. The Numismatic History of Cherson in Early Byzantine Times – A Survey // Numismatic Circular. – London, 1978. September. – Vol. 86. – N 9. – P. 414.

¹⁰ Анохин В. А. Монетное дело Херсонеса (IV в. до н.э.–XII в. н.э.). – С. 98–99, 101, 103, 107. – Табл. XXII, 310–314; Hahn W. The Numismatic History of Cherson in Early Byzantine Times. – P. 414; Sabatier J. Description générale des monnaies Byzantines frapées sous les empereurs l’Orient depuis Arcadius jusqu’à la prise de Constantinople, par Mahomet II. – Paris, 1862. – Т. I. – P. 166. – N 54. – Pl. XI, 13; Sabatier J. Revue de la numismatique Byzantine. Second article // Mémoires de la Société Impériale d’Archéologie. – St.Petersburg; Paris; Berlin, 1851. – Vol. 5. – P. 299. – Pl. XVI, 1; Sear D. R., Bendall S., O’Hara M. D. Byzantine coins and their values. – London, 1987. – P. 66. – N 197, 197a.

проаналізувати оформлення монет. Відповідно, ми спробуємо довести, що тільки детальне вивчення зображень і написів на аверсах і реверсах цих бронз дасть змогу і уточнити їхнє датування, і визначити номінал.

Розпочнемо з трактування фігури озброєного чоловіка. Судячи з наявності у його руках атрибутів імператорської влади: держави і великого хреста, а також зі змісту легенди, на херсонських бронзах серії “VICTORIA AVGGGE” зображували не якогось абстрактного воїна, як уважає В. Анохін, а імператора. Справді, подібні зображення правителів були ординарними елементами оформлення ранньовізантійських бронз. Наприклад, за Юстина I Старшого фігуру правителя у повен зріст з хрестом і зі сферою, оточену написом, який складався з його імені і титулів, розміщували на аверсі декануміїв карбування Карфагена і Константинополя¹¹. Однак, за Юстиніана I Великого у Малій Азії вже не карбували монет у десять нумів із зображенням імператора у повен зріст на лицевому боці. Зазначимо, що на монетах серії “VICTORIA AVGGGE” фігура правителя у зріст поміщена не на аверсі, а на реверсі й оточена легендою без його імені. Як бачимо, ці бронзи оформлені не в стилі монетної традиції, яка сформувалася ще при Анастасії I Дикорі (491–518).

Очевидно, у Херсоні в цей час побутовували якісь інші, неординарні для Візантії правила оформлення грошей. У такому випадку спробуємо виявити в масі пізньоантичного і ранньосередньовічного монетного матеріалу, який знаходять на території міста, бронзи з подібними зображеннями на реверсі.

---

¹¹ *Sabatier J.* Description générale des monnaies Byzantines frapées sous les empereurs l’Orient depuis Arcadius jusqu’à la prise de Constantinople, par Mahomet II. – P. 163. – N 34. – Pl. X, 15; *Wroth W.* Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum. – London, 1908. – Vol. I. – P. 16. – N 38, 39. – Pl. III, 10. Відомо, що на малих бронзах Карфагена в часи вандальського панування відтискали зображення імператора, що стоїть. (Див.: *Sabatier J.* Description générale des monnaies Byzantines frapées sous les empereurs l’Orient depuis Arcadius jusqu’à la prise de Constantinople, par Mahomet II. – P. 222. – Pl. XX, 30; *Wroth W.* Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards and the empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum. – London, 1911. – P. 24–25. – Pl. III, 23–29). Аналогічно оформляли і деканумії в Остготському королівстві. Зображення королів на повний зріст розміщували на монетах Аталаріха (526–534) (Див.: *Sabatier J.* Description générale des monnaies Byzantines frapées sous les empereurs l’Orient depuis Arcadius jusqu’à la prise de Constantinople, par Mahomet II. – P. 199. – N 3. – Pl. XVIII, 12; *Wroth W.* Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards and the empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum. – P. 69–70. – N 62–71. – Pl. VIII, 21–25) і Тотіли (541–552) (Див.: *Sabatier J.* Description générale des monnaies Byzantines frapées sous les empereurs l’Orient depuis Arcadius jusqu’à la prise de Constantinople, par Mahomet II. – P. 207. – N 5. – Pl. XIX, 5; *Wroth W.* Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards and the empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum. – P. 93–94. – N 44–49. – Pl. XI, 29, 30, XII, 1–3).

Для цього звернемося до праць з монетної справи Римської імперії. У численних дослідженнях відшукаємо описи аналогічно оформлених монет, які випускали або, щонайменше, які були в обігу у Херсоні. І справді, у V ст. в таврійському форпості Візантії були в обігу **Æ** Льва I (457–474) і Зинона (474–491)¹² (вклейка: рис. III, 6, 7). На реверсі цих монет відтискали зображення в повен зріст правителя (зі списом у правій і зі сферою в лівій руці), який топче полоненого варвара. Прототипами херсонських “VICTORIA AVGGGE” могли стати і **Æ**/4 Зинона, на реверсі яких немає уклінної фігури¹³ (вклейка: рис. III, 8). Припускаємо, що розміщення на зворотних боках як столичних, так і херсонських бронз схожих зображень імператорів свідчить, мінімум про єдину монетну програму.

Спробуємо з’ясувати номінали цих монет. Відомо, що за Льва I і його наступника Зинона на всій території імперії випускали **Æ** та **Æ**/4, на реверсах яких зображали імператора в зріст, він тримав у правій руці лабарум і топтав лівою ногою уклінного варвара (вклейка: рис. III, 6–8). На думку Дж. П. С. Кента¹⁴ і В. Хана¹⁵, усі ці монети були одного номіналу. Справді, єдність оформлення не могла бути випадковою. Відповідно, бронзи Зинона, які зачисляють до карбування Херсона, оформлені аналогічно до одночасних їм загальноімперських розмінних монет і не відрізняються від них за ваговими характеристиками¹⁶. За Анастасія I Дикора вони були девальвовані. У 512 р. центеніоналії Льва I і майоріни Зинона були деноміновані удвічі – до

¹² *Анохин В. А.* Монетное дело Херсонеса (IV в. до н.э.–XII в. н.э.). – С. 97–98, 156. – Табл. XXII, 309; *Белова Л. Н.* Неизданные монеты Херсонеса. – С. 327. – № 2; *Соколова И. В.* Монеты и печати византийского Херсона. – С. 17–18. – Табл. I, 1–9; *Hahn W.* The Numismatic History of Cherson in Early Byzantine Times. – P. 414. – Fig 1–4.

¹³ *Kent J.P.C.* The Roman Imperial Coinage. – London, 1994. – Vol. X. – P. 313. – N 951. – Pl. 33, 951.

¹⁴ *Kent J.P.C.* The Roman Imperial Coinage. – P. 18. Дослідник вважає, що ці монети внаслідок другої грошової реформи Анастасія I Дикора були переоцінені в деканумії (Див.: *Kent J.P.C.* The Roman Imperial Coinage. – P. 105, 119–120). Як один із найвагоміших доказів він розглядає наявність на реверсах **Æ** Зинона напису “CONCORDIA”, які при Анастасії I Дикорі розміщували на зворотних боках бронз у 10 нумів столичного карбування (Див.: *Kent J.P.C.* The Roman Imperial Coinage. – P. 105, 119–120). Додамо, що аналогічно оформлювали зворотні боки монет у 10 нумів при Юстині I Старшому (Див.: *Sear D.R., Bendall S., O’Hara M. D.* Byzantine coins and their values. – P. 46. – N 70–71; *Wroth W.* Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum. – P. 15. – N 36. – Pl. III, 7).

¹⁵ *Hahn W.* The Numismatic History of Cherson in Early Byzantine Times. – P. 414.

¹⁶ Свій погляд з приводу про місце випуску цих монет наведемо найближчим часом. Зазначимо лише, що **Æ** Зинона, які сьогодні належать до карбування Херсона, містять від 4 до 7 г бронзи за середніх значень 4,0–4,97 г для сучасних їм константинопольських бронз цього ж номіналу (Див.: *Kent J.P.C.* The Roman Imperial Coinage. – P. 105–106).

рівня декануміїв¹⁷. Проте, в такому випадку виходить, що в ході першої грошової реформи Анастасія I Дикора бронзи Льва I і Зинона спочатку були переоцінені в геміфоліси. На початку правління Юстиніана I Великого курс цих монет не змінювався. У цей період у Херсоні випущені бронзи зі стандартними для V ст. зображеннями імператора з хрестом і зі щитом або з лабарумом на реверсі, але без позначення місця емісії, що, до речі, характерно для випусків Зинона (вклейка: рис. III, 7, 8). Найімовірніше, першими в обіг надійшли монети із зображенням імператора з лабаром і державою на реверсі. Адже за оформленням вони не тільки схожі на **ΛΒ/4** Зинона (вклейка: рис. III, 8), а й у їхніх легендах не виявлено помилок (вклейка: рис. III, 1). З часом в обіг надійшли монети цього ж типу, відтиснуті штемпелями, виконаними вже не настільки вмілим майстром. У їхніх легендах помітні помилки, причому напис на зворотному боці скорочений до “VICTOR” (вклейка: рис. III, 2). У найближчі роки грошову масу поповнили серії, на зворотних боках яких правитель тримає хрест і щит (вклейка: рис. III, 3) або хрест і спис (вклейка: рис. III, 4). Їхні легенди, передані з іще більшою кількістю помилок, часто практично нечитабельні¹⁸.

Ми не вважаємо це явище випадковим. Те, що херсонські монетарії у процесі розробки правил оформлення декануміїв першої половини VI ст. звернулися до стандартів IV–V ст., на наш погляд, пояснює факт тривалого використання пізньоантичних бронз у регіональному обігу. Це, відповідно, наводить на думку про особливий статус Херсона щонайменше до початку випуску монет серії “VICTORIA AVGGGE”. Наголосимо, що ця обставина вже згадана багатьма дослідниками. Наприклад, В. Зубар припустив, що до правління Юстиніана I Великого Херсон не входив до складу імперії¹⁹. Лише

¹⁷ Найліпше історія монетної справи Візантії при Анастасії I Дикорі викладена у: *Metcalf D. M. The origins of the Anastasian currency reform.* – Amsterdam, 1969. На думку дослідника, сама ідея грошової реформи була запозичена цим правителем на Заході, а ймовірними прототипами його ранніх фол лісів могли бути **ΛΒ** Зинона (Див.: *Metcalf D. M. The origins of the Anastasian currency reform.* – P. 8). Випущені у цей період мідні монети до кінця життя Анастасія I Дикора були девальвовані вдвічі (Див.: *Metcalf D. M. The origins of the Anastasian currency reform.* – P. 8). Ф. Грірсон вважає, що перша зі згаданих грошових реформ відбулася 498 р, а друга – 512 р. (Див.: *Grierson P. Byzantine Coinage.* – Washington, 1999. – P. 18; *Grierson P. Byzantine Coins.* – London, 1982. – P. 59).

¹⁸ З цього питання ми цілком поділяємо погляд В. Анохіна (Див.: *Анохин В. А. Монетное дело Херсонеса (IV в. до н.э.–XII в. н.э.).* – С. 99. – Табл. XXII, 310–313).

¹⁹ *Зубарь В. М. Херсонес Таврический и Римская империя. Очерки военно-политической истории.* – Киев, 1994. – С. 146–148. Дослідник дійшов висновку, що “до першої половини VI ст., очевидно, можна відносити початок нової епохи в житті міста, для якої характерний ряд нових рис, абсолютно не властивих пізньоантичному етапу розвитку” (Див.: *Зубарь В. М. Херсонес Таврический и Римская империя. Очерки военно-политической истории.* – С. 146–148). Пояснення цих “нових рис”

при ньому він міг стати центром провінції²⁰. Саме цим, а не поганою вивченістю монетного матеріалу, можна пояснити відсутність чітко атрибутованих херсонських бронз Анастасія I Дикора і Юстина I Старшого. Крім того, сам факт випуску в Херсоні декануміїв за системою Анастасія I Дикора дає змогу датувати їхню емісію першим періодом правління Юстиніана I Великого, тобто 527–538/539 рр. Адже відомо, що внаслідок проведеної у ці роки грошової реформи бронзові монети, які перебували в той час в обігу, були девальвовані удвічі²¹. Ймовірно, херсонські деканумії серії “VICTORIA AVGGGE” деноміновані у пентанумії. Того ж року в обіг надійшли монети в п’ять нумів зі стандартним для імперії позначенням номіналу пентанумія – монограмою назви міста на реверсі²² (вклейка: рис. III, 5). Емісія бронз з таким оформленням, на нашу думку, свідчить про припинення випуску монет серії “VICTORIA AVGGGE”. Принаймні нам не відомі випадки випуску на будь-якому з численних візантійських монетних дворів паралельних серій настільки різноманітно оформлених розмінних грошей. Проте в обігу всі попередні випуски залишилися. Наприклад, відомі знахідки монет V–VI ст. у складі скарбів, які випали з обігу до кінця VI ст.²³ Скарби, дані про які опубліковані дослідниками, склалися головно з **ΛΞ** Льва I, **ΛΞ** та **ΞΖ** Зинона і пентануміїв Анастасія I Дикора, Юстина I Старшого і Юстиніана I Великого. Ми можемо датувати ці монетні збірки VI ст., оскільки вже в 580-ті роки монети в п’ять нумів вийшли з обігу²⁴. За Іраклія

наведено в колективній монографії: *Владимиров А. А., Журавлев Д. В., Зубарь В. М.* и др. Херсонес Таврический в середине I в. до н.э. – VI в. н.э.: Очерки истории и культуры. – Харьков, 2004. – С. 530, 552, 555.

²⁰ *Айбабин А. И.* Этническая история ранневизантийского Крыма. – Симферополь, 1999. – С. 124; *Владимиров А. А., Журавлев Д. В., Зубарь В. М.* и др. Херсонес Таврический в середине I в. до н.э. – VI в. н.э.: Очерки истории и культуры. – С. 637.

²¹ *Grierson P.* Byzantine Coinage. – P. 18; *Grierson P.* Byzantine Coins. – P. 60.

²² *Sear D. R., Bendall S., O’Hara M. D.* Byzantine coins and their values. – P. 37, 46, 47, 49, N 13, 75, 77, 92.

²³ *Алексеев Н. А.* Клад ранневизантийских монет из окрестностей Севастополя // Херсонес. сб. – Севастополь, 2003. – Вып. XII. – С. 339–354; *Алексеев Н. А.* Новый клад монет V–VI вв. из округи византийского Херсона // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. – Симферополь, 2007. – Вып. XIII. – С. 350–363; *Алексеев Н. А.* Новый клад ранневизантийских монет из окрестностей Севастополя // Одиннадцатая Всеросс. нумизмат. конф. Санкт-Петербург, 14–18 апреля 2003 г. Тез. докл. и сообщ. – СПб., 2003. – С. 48; *Ковалевская Л. А., Алексеев Н. А.* Клад позднеантичных и раннесредневековых монет из округи Херсонеса // Проблемы античной культуры: Тез. докл. – Симферополь, 1988. – С. 231–232.

²⁴ *Morrisson C., Sodini J.-P.* The Sixth-Century Economy // The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century. – Washington. 2002. – Vol. I. P. II. – P. 215.

Михайло ЧОРЕФ

(610–641) їх деномінували ще раз, цього разу в бік підвищення. Припускаємо, що в цей період номінал херсонських пентануміїв, зрештою, як і ранньовізантійської мідної монети, яка ходила до того часу, було піднято до рівня геміфоліса²⁵.

Звернемо увагу на ще один нюанс. Сьогодні з'ясовано, що монети ранньої Візантії, випущені до реформи Анастасія I Дикора, перебували в активному обігу у віддалених провінціях імперії і на території варварських королівств²⁶. Це явище не може бути випадковим. Імовірно, незначне надходження в ці регіони розмінної постреформової монети загальнодержавного карбування не дало змоги уніфікувати різношерсту грошову масу, яка сформувалася до кінця V ст. Саме цим, а не збереженням “будь-якою монетою своєї купівельної здатності”, як вважає В. Анохін²⁷, треба пояснити тривалий, до середини VII ст., обіг ранньовізантійської бронзи. Вірогідно, що пізньоантичні розмінні монети, номінал яких був виражений у денаріях – нумах, могли бути в обігу, щонайменше до середини VII ст., коли з обігу вийшли всі дрібні номінали: від нума до деканумія²⁸.

Отже, ми винесли на наукове обговорення наше датування монет Херсона серії “VICTORIA AVGGGE”, висунули припущення про їхні номінали і намагались визначити період їхнього обігу, а також спробували пояснити різноманітність грошової маси, яка була в обігу у місті та його найближчій околиці в VI–VII ст.

ON THE HISTORY OF COINAGE IN CHERSONES IN THE FIRST HALF OF 6th CENTURY

Mykhailo CHOREF

Tiumen State University

23, Lenina str., Tiumen, 625003, Russia

e-mail: choref@ukr.net

The studies of early Byzantium coinage are one of the most exciting objectives of the modern numismatics. It is noticeable that the bronze coins of 4th–5th centuries (printed

²⁵ *Чорєф М. М.* К вопросу о номиналах литых бронз раннесредневекового Херсона. – С. 123.

²⁶ *Kent J.P.C.* The Roman Imperial Coinage. – P. CXXIX–CXXIX, CXXIV, CXXVI, CXXIX, CXXI, CXLV–CXLVI, CXLIX, CLII–CLIII, CLV, CLIX, CLXX. Відомі і знахідки херсонських бронз серії VICTOR за межами Криму. Наприклад, монета другого різновиду за класифікацією В. Анохіна знайдена на території Ольвії (Див.: *Карышковский П. О.* Находки монет Римской империи из Ольвии // *Нумизматика и сфрагистика.* – Киев, 1965. – Вып. II. – С. 53. – Прим. 13. – Рис. 4, 7; *Его же.* Монеты Ольвии. – Киев, 1988. – Рис. 16, 19; *Кропоткин В. В.* Клады византийских монет на территории СССР // *САИ.* – 1962. – Вып. Е4–4. – С. 48–49. – № 241).

²⁷ *Анохин В. А.* Монетное дело Херсонеса (IV в. до н.э.–XII в. н.э.). – С. 107.

²⁸ *Morrisson C., Sodini J.-P.* The Sixth-Century Economy. – P. 215.

in Constantinople) were widely spread in distant provinces and in the neighboring states even in 6th–7th centuries as it is seen because of the large number of findings. And that is in spite of the large series of copper coins implemented in central provinces during the reign of Anastasia I Dicora. That, of course, could be explained by still uncontested assumption of V. Anohin stating that any coin can retain its value endless period of time. However, given hypothesis is crushed de facto by the disappearance of 4th–5th century bronze at the end of 7th century in local currency. This investigation plans to explain logically the way of changes in Chersones coinage of 4th–7th centuries, which expressed not only in preservations of nominal but ass well in the principles of local coins design.

Key words: archaeology, Byzantium, gemifolis, decanumius, imperia, majoriana, coin, monogram, pentanumius, Rome, Chersones, centenionalius, Justin I the Elder, Justinian I the Great.

К ИСТОРИИ МОНЕТНОГО ДЕЛА ХЕРСОНА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ VI ВЕКА

Михаил ЧОРЕФ

Тюменский государственный университет

ул. Ленина, 23, Тюмень, 625003, Россия

e-mail: choref@ukr.net

Одной из интереснейших задач, стоящих в настоящий момент перед нумизматикой, является изучение истории монетного дела ранней Византии. Ведь ее бронзы столичного чекана IV–V вв., судя по изобилию находок, были в активном обращении в удаленных провинциях и в сопредельных странах еще в VI–VII вв. И это при условии, что в правление Анастасия I Дикора в обращение поступили новые серии меди, вытеснившие в центральных областях империи все прежние типы разменных денег. Конечно, это явление можно объяснить до сих пор не оспоренным, но и не подтвержденным предположением В. Анохина о сохранении любой монеты своей покупательной способности сколь-угодно долго. Однако вытеснение из регионального денежного обращения бронз IV–V вв. ко второй половине VII в. де-факто опровергает эту гипотезу. Целью нашего исследования является как поиск логичного объяснения этого явления, так и вынесение на научное обсуждение предположений о ходе развития монетного дела Херсона IV–VII вв., выражавшееся в сохранении не только номиналов, но и принципов оформления местных монет.

Ключевые слова: археология, Византия, гемифоллис, декануммий, империя, майорина, монета, монограмма, пентануммий, Рим, Херсон, центенионалий, Юстин I Старший, Юстиниан I Великий.

Стаття надійшла до редколегії 04.04.2010

Прийнята до друку 17.05.2010